

No tothom escriu en la seva llengua. No tothom tradueix a la seva llengua*

Pau Joan Hernández de Fuenmayor

Universitat Autònoma de Barcelona

Facultat de Traducció i d'Interpretació

Edifici K

08193 Bellaterra

paujoan.hernandez@uab.cat

 0000-0002-8761-3701

© de l'autor

Citació recomanada: HERNÁNDEZ DE FUENMAYOR, Pau Joan (2026). «No tothom escriu en la seva llengua. No tothom tradueix a la seva llengua». *Quaderns. Revista de Traducció*, 33, 341-344. <<https://doi.org/10.5565/rev/quaderns.224>>

Resum

Els estudis de traductologia, i fins i tot les normes, com ara el codi deontològic dels traductors europeus del CEATL, cauen sovint en apriorismes i simplificacions en conceptes com el de llengua materna o domini lingüístic. Els traductors de llengües de frontera i de llengües minoritzades moltes vegades no casen amb les categories que valen per als qui treballen amb llengües majoritàries o en territoris monolingües, i coneixen realitats lingüístiques i socials força més complexes.

Paraules clau: traducció; llengua materna; multilingüisme; CEATL; deontologia

Abstract. *Not everyone writes in their own language. Not everyone translates into their language*

Translation studies, and even norms, such as the deontological code of ethics of European CEATL translators, are often prone to contain apriorisms and simplifications in concepts such as native language or linguistic domain. Translators of border languages and minoritized languages often do not fit into the categories based on those who work with majority languages or in monolingual territories. The former know much more complex linguistic and social realities.

Keywords: translation; native language; multilingualism; CEATL; deontology

* Aquest article s'inscriu en el Grup d'Estudi de la Traducció Catalana Contemporània (GETCC) (2017, SGR 1155), reconegut per l'Agència de Gestió i Ajuts Universitaris de la Generalitat de Catalunya.

El títol d'aquestes jornades de Perpinyà, Jornades de Traducció Transfronterera, m'ha fet evocar immediatament un cinc d'octubre de l'any 2001 al centre de convencions d'Espoo, a la vora de Hèlsinki, on se celebrava el congrés de CEATL, on jo prenia part com a representant dels traductors de l'AELC. Ja només arribar al centre —situat en una illa, entre boscos d'avets, amb platges de gespa per on corren els esquiroles a primera hora del matí, no gaire lluny de la Casa del Traductor, que és un edifici de troncs a la vora d'un altre llac, tot plegat tan escandinau que no semblava de debò— havia descobert que entendre la nostra realitat associativa costava molt als representants de cultures més grans i socialment sòlides que la nostra. Els traductors francesos, anglesos, alemanys, italians, grecs, portuguesos, i no tant, per motius obvis, estonians i lituans, no acabaven d'entendre com era que els seus països respectivament estaven representats per una associació, mentre que els traductors espanyols veníem dividits en quatre: AELC, Colegial de Escritores, EIZIE (Euskal itzultzaile, zuzentzaile, eta intepreteen elkartea) i ATG (Asociación de tradutores galegos), a més de la secció estatal i la catalana del PEN Club. Sobre el paper, a més, totes aquestes associacions eren poc compatibles i fins i tot podríem dir que rivals, mentre que la realitat del congrés demostrava a tothom que tots ens coneixíem i teníem una relació excel·lent. Ni tan sols érem qui tenia una realitat professional més complicada: en aquell temps, per exemple, jo cobrava menys de la tercera part que un traductor alemany (ara també), però la meua vida professional era idíl·lica en comparació amb els grecs i els portuguesos. Vaja, que no érem fàcils d'entendre ni fàcils de posar en context. Sobretot, no érem fàcils de simplificar.

El dia cinc d'octubre, les sessions de treball es van centrar en la redacció d'un codi deontològic dels traductors europeus. Aquest document ha conegut modificacions i versions diverses al llarg del temps; es pot trobar en la majoria de les pàgines web de les associacions. Però el que vull explicar avui i aquí són els dubtes, les perplexitats i les contradiccions que el text i el debat previ em van suscitar personalment, i la manera com algunes suposicions que s'hi presenten com a certes van entrar i entren en conflicte amb la meua experiència com a traductor. Perquè en aquells moments, la majoria dels companys es van mostrar com a traductors d'estat, de societat sòlida i unívoca, mentre que nosaltres érem més aviat traductors de frontera, que com Sergiusz Piasecki transitem de nit per senderes amagades, enamorats de l'Ossa Major.

La primera frase del codi era prístina: «Tot aquell que exerceix la professió de traductor afirma posseir un coneixement molt ferm de la llengua a partir de la qual tradueix (anomenada llengua de partida) i de la llengua en la qual s'expressa (anomenada llengua d'arribada)». La seva continuació, però, no ho era tant: «Aquesta ha de ser la seva llengua materna, o bé una llengua que posseeixi en el mateix grau que la seva llengua materna, com tot escriptor posseeix la llengua en la qual escriu». Una continuació que en aquell moment, i encara ara, em va dur a mirar al meu voltant per mirar d'esbrinar si hi havia altra gent a qui allò grinyolés com a mi.

El concepte *llengua materna* és senzill, pur i bonic, però les coses senzilles, pures i boniques moltes vegades costen de traslladar a la realitat. I és que si molts

de nosaltres ens preguntem honestament si escrivim o traduïm en la nostra llengua materna, ens adonarem que no és així, ni tampoc si posseïm cap llengua en el mateix grau que la materna. Jo mateix, i estic segur que no soc l'únic a la sala, ha molts anys que no parlo amb la meua mare en la llengua materna.

Fa molts anys, vaig tenir l'ocasió de traduir al català la novel·la *El testament francès*, amb la qual l'escriptor rus siberià Andrei Makine va guanyar el premi Goncourt, gràcies al qual va aconseguir que li concedissin la nacionalitat francesa després de molts anys de vida precària a l'exili a París. Vaig acompanyar l'autor en presentacions i rodes de premsa, en molts casos fent d'interpret, i recordo, entre d'altres, una conversa que em va marcar: Makine afirmava que, de la mateixa manera que ell parlava francès amb accent rus, la crítica veia en ell algú que escrivia amb accent rus, i que havia arribat a la conclusió que intentar neutralitzar aquest suposat accent rus de la seva literatura era inútil i contraproduent, precisament perquè aquest accent rus era part essencial de la seva condició d'escriptor en llengua francesa. Aquest concepte d'escriure i traduir amb accent m'ha preocupat d'ençà d'aleshores, i he compartit la reflexió sovint amb els meus alumnes.

Un altre escriptor de frontera que he traduït diverses vegades ha estat Jonathan Littell, autor nord-americà en llengua francesa i resident a Barcelona. Littell va ser el guanyador del premi Goncourt de l'any 2006 amb *Les Benignes*, la primera obra que li vaig traduir. Va escriure aleshores una extensa carta als seus futurs traductors en la qual apareixien consells i indicacions perquè fóssim capaços de donar accent alemany a aquella obra francesa en la qual no es podia detectar cap accent nord-americà. Littell insistia aquí en la prosòdia, i també en la màgia dels topònims de frontera, un tema que Joan Ferrerons ha desenvolupat admirablement en un llibre recent. Animava, per exemple, els traductors a abandonar els actuals topònims polonesos de la Pomerània i la Gran Polònia, per fer-ne servir exclusivament els germànics, una decisió que no té res d'anecdòtica, sinó que marcava completament el punt de vista del relat. *Danzig*, doncs, i no *Gdansk*, com pertoca a la terrible veu narrativa del nazi protagonista, Maximilian Aue.

Hi ha accent, en el sentit que li donava Andrei Makine, en la literatura de Jordi Bonells? Si mantenim el símil, hauria de ser un doble accent, de novel·lista i assagista perfectament bilingües des del 2004. La novel·la que en vaig traduir del francès, *Déu no surt a la foto*, també és una novel·la de frontera, reconstrucció d'un passat familiar en el marc de la guerra, perquè són les guerres les que marquen les fronteres, a més de construir-les i traçar-les.

En les traduccions de Salvador Dalí, la qüestió és força diferent. Aquí, l'autor disposa de tres llengües, i no només les combina com li sembla oportú a cada moment, sinó que les posa al servei d'un univers personal immens i d'una gran complexitat, que ens posa a prova a cada moment. Traduir Dalí és traduir del francès i el castellà al català, sense poder estar mai segur de quin és realment el text de partida i amb la certesa que això, al capdavant, no té gaire importància.

Els autors que escriuen en una llengua que no és la seva pròpia, o materna, si mantenen el determinisme del terme, han de depurar el seu estil paraula rere paraula, precisament per combatre el fantasma d'aquell «accent» de què parlava Andrei Makine. Perquè no tothom escriu en la seva llengua. I com que no tothom

tradueix tampoc a la seva llengua, els traductors ens passem també la vida mirant d'esquivar els nostres propis accents i acabem exigint-nos més que no ens exigiríem en unes condicions més estàndards.

Les fronteres de les llengües no són com les fronteres dels països, no estan guardades per carrabiners estrictes ni per murs infranquejables. De fet, poden arribar a ser sorprenentment permeables. Recordo la meua primera classe de dialectologia catalana a la Facultat de Filologia, amb el doctor Joan Veny, i de com, armat d'un somriure mofeta i d'un atlas lingüístic, ens va demostrar que els feixos de les isoglosses romàniques poden ser tan poc compactes que es pot afirmar que es parla la mateixa llengua, en tot cas amb variants graduals, de Cadis a Bucarest. I quan ja ens tenia convençuts que les llengües no existien, ens va demostrar, amb el mateix somriure i sense atlas, que cada parlant d'una mateixa llengua té tantíssimes variants personals que cap de nosaltres, de fet, no estava parlant la mateixa llengua que els nostres companys de banc. Perquè una llengua no és una cosa fàcil de definir i encara menys de simplificar.

Quan la frontera és tènue, el traductor de frontera és el millor situat per esborrar-la i fer que a banda i banda es parli, com deia aquell, gairebé el mateix. I quan la frontera és una mica més compacta, ha de posar en joc tots els ardits de l'ofici per fer-la transitable. I de vegades no és fàcil, perquè les parles de frontera s'aparten de vegades de l'estàndard i hem de triar acuradament les nostres fonts. Com aquell dia que la poeta labortana Itxaro Borda —que té, entre molts altres mèrits, el d'haver traduït Maria Mercè Marçal a l'eusquera— em va regalar un diccionari basc-francès d'Iparralde, el de Pierre Lhande, «perquè, si no, no entendràs la meitat del que dic».

Els traductors de frontera som contrabandistes de paraules, que sabem que cada llengua té les seves pròpies exigències i riqueses. També sabem que, de vegades, la paraula que cerquem, l'expressió que cerquem, existeix en una llengua que, per mala sort, no és aquella a la qual estem traduït en aquest moment. I lamentem no poder dir *enxebre* en castellà, *jatorra* en català, *batibull* en francès, *risquer de* en cap altra llengua. Perquè a còpia de viure a la frontera, hem fet que totes les nostres llengües de treball fossin una mica la nostra llengua.